

ประโยชน์การบรรลุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์
AN ADVANTAGE OF ATTAINMENT OF LAY-BUDDHIST DISCIPLES

พระมนตรี อนามโย*

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑฺโฒ**

วันรับ 13 / ธันวาคม / 2564

ตรวจสอบ 15-20 / ธันวาคม / 2564

ตอบรับ 25 / ธันวาคม / 2564

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาหลักการบรรลุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์และ 3) เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอประโยชน์ของการบรรลุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก หนังสือ เอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และนำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อนำแบบสอบถามไปสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 รูป/คน และนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์และนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้น มนุษย์ทุกเพศทุกวัยและทุกฐานะทางสังคม เมื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ และถึงพร้อมด้วยเหตุปัจจัยแล้วก็สามารถที่จะบรรลุธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ตามลำดับซึ่งมีอยู่ 4 ระดับคือ 1) พระโสดาบัน 2) พระสกทาคามี 3) พระอนาคามี และ 4) พระอรหันต์

การบรรลุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์พบว่าคฤหัสถ์ที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องนั้นสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ซึ่งการบรรลุธรรมมีได้หลายวิธี ได้แก่ บรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรง

*ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email. montree_tri@hotmail.com โทร. 081-926-5569

**อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บรรลุดุธรรมด้วยการฟังธรรมจากพุทธสาวก บรรลุดุธรรมด้วยการสาธยายธรรม และบรรลุดุธรรมด้วยการพิจารณาตริกตรองใคร่ครวญในธรรมอย่างถ้วนถี่ ประโยชน์ของการบรรลุดุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ พบว่ามี 3 ประการ คือ 1) ประโยชน์ที่มีต่อตนเอง 2) ประโยชน์ที่มีต่อผู้อื่น และ 3) ประโยชน์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา

ประโยชน์ที่มีต่อตนเอง เมื่อบรรลุดุเป็นอริยบุคคลขั้นต้นแล้ว พระพุทธเจ้าทรงรับรองว่า บุคคลนั้นเป็นผู้เที่ยงแท้ต่อมรรคผล นิพพาน จะไม่เกิดในที่ต่ำกว่า ภูมิมนุษย์ คือ จะไม่เกิดในพวกภูมิเปรต อสุรกาย หรือ สัตว์เดรัจฉาน แต่จะเกิดระหว่างภูมิเทวดาและภูมิมนุษย์ไม่เกิน 7 ชาต และในชาตที่ 7 จึงจะบรรลุดุอรหันต์เข้าสู่พระนิพพานได้ในที่สุด

ประโยชน์ที่มีต่อผู้อื่น พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์เมื่อบรรลุดุเป็นพระอริยบุคคลในขั้นต่าง ๆ ตามลำดับแล้ว เมื่อยังครองเรือนอยู่ ย่อมปกครองเรือนด้วยความเป็นธรรมและเที่ยงตรง ทำให้บริวารทั้งหลายมีความสุข อีกทั้งยังเป็นผู้ชักนำบุคคลอื่น ๆ ให้ทำความดีได้พบพระพุทธศาสนาและส่งเสริมให้บุคคลอื่นได้บรรลุดุธรรมเช่นเดียวกับตน

ประโยชน์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อบรรลุดุธรรมเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นกำลังสำคัญให้กับพระพุทธศาสนาด้วยการให้การอุปถัมภ์ พระภิกษุ พระภิกษุณี ด้วยปัจจัยทั้ง 4 แห่งเพศบรรพชิต สร้างประโยชน์ในพระพุทธศาสนาด้วยการสละทรัพย์สร้างถาวรวัตถุถวายไว้ในพระพุทธศาสนา มากน้อยตามลำดับ

คำสำคัญ : ประโยชน์การบรรลุดุธรรม, พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์

ABSTRACT

The objectives of this thesis are to 1) to study the principles of attainment of Dharma in Buddhism, 2) to study the principles of attainment of Dharma of the lay Buddhists, and 3) to analyze and present the benefits of attainment of Dharma of the lay Buddhists. This research is a qualitative research by study from the Buddhist scriptures, namely the Tipitaka, books, academic documents. And related research. The experts were asked to examine the questionnaire to interview 7 experts/person and analyze the data and present it descriptive

The results of the study found that:

The attainment of Dharma in Buddhism is Human beings of all ages and social standing. When they follow the Noble Eight-fold Path and are able to attain the Buddhist Dharma, respectively, which are available in 4 levels 1) Phra Singthat, 2) Sakthakami, 3) Anakami, and 4). Arhat.

The attainment of the Dharma of the lay Buddhist disciples found that the laymen who followed the Buddhist doctrine correctly were able to attain the Dharma. Attaining Dharma by listening to Dharma from his disciples. Achieve the Dharma by reciting the Dharma. And attain the Dharma with full contemplation in the Dharma.

The benefits of attainment of the Dharma of Buddhists for the laity found that there

were 3 things 1) benefit to oneself 2) benefit to others and 3) benefit to Buddhism.

Benefit for yourself. When he attained the primal nobility. The Buddha assured that person is true to the path, Nirvana, and will not be born below the human world, that is, it will not be born in the Jinn world, monsters world or brute world. But will be born between the divine world and the human world no more than 7 lives and in the seventh life will eventually reach the arahant

Benefit to others Buddhists. When laity attained the asceticism in various stages respectively, while still occupying the house. They would rule the house with fairness and just make the family members happy. It is also a person who leads others to do good deeds, to study Buddhism, and to promote others to attain their own Dharma.

Benefits to Buddhism. When the laity attaining Dhamma is a certain level of noble person, they are indeed an important power for Buddhism by providing patronage to monks and nuns with the four requisites. To create advantages in Buddhism by giving up wealth to build permanent structure in Buddhism, respectively.

Keywords: Advantages of attainment of Dhamma, Buddhist's laity.

บทนำ

การศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาในพระคัมภีร์เป็นสิ่งสำคัญและเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคนที่มุ่งหวังความเจริญในชีวิตเพื่อการหลุดพ้นในสังสารวัฏหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อความผาสุกในการดำเนินชีวิต เพื่อความสงบทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ เพื่อความสงบสุขสันติแก่โลก การปฏิบัติตนตามแนวทางคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น เป็นสิ่งที่พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ควรเพียรศึกษาและนำมาประพฤติปฏิบัติ เพราะเมื่อในสมัยพุทธกาลนั้นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงตั้งพระทัยมั่นที่จะอบรมบ่มเพาะ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ให้ตั้งมั่นอยู่ในอริยะเพื่อความไม่เสื่อมลงไปอีกเพื่อขนสรพัสตร์ทั้งหลายผู้มีใจอันมั่นคงและบริสุทธิ์ข้ามพ้น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ข้ามพ้นจากความทุกข์ทนายากนั่นคือ พระนิพพานเป็นที่สุด พระนิพพานนี้เองเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้บุคคลทั้งหลายที่มีใจใคร่ในการการพึงธรรม มีใจใคร่ในการบริจาคทานแสวงบุญในพระพุทธศาสนา และมีจิตใจใคร่ในการออกจากกาม พระองค์ทรงสั่งสอนอบรมบ่มเพาะจนต้นกล้าธรรมงอกงามในใจคือ เมื่อบุคคลทั้งหลายได้พึงธรรม คำแนะนำ คำสั่งสอนของพระบรมศาสดาย่อมโน้มจิตไปตามคำสั่งสอนใคร่ครวญคำสั่งสอนนั้น จนบรรลุเป็นพระอริยะบุคคลขั้นต้นมากมาย

คำว่าพระอริยะบุคคลในพระพุทธศาสนา นั้น มี 4 ขั้น คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ บุคคลบางประเภท เมื่อพึง

ธรรมจากพระบรมศาสดาแล้วยังไม่ได้บรรลุเป็นพระอริยะบุคคลก็ได้แสดงตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตและนำคำแนะนำคำสั่งสอนนั้นไปประพฤติปฏิบัติแล้วจึงบรรลุเป็นพระอริยะบุคคลได้มากมาย บุคคลบางประเภท เมื่อบรรลุเป็นพระอริยะบุคคลแล้ว ก็ไม่ย่อหย่อนในการประพฤติปฏิบัติ นำคำแนะนำคำสั่งสอนนั้นไปปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งในธรรมชั้นสูง ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนบางท่านบรรลุเป็นพระอนาคามี เป็นพระอรหันต์ดับกิเลสจนหมดเชื้อและหลุดขอบวชเป็น ภิกษุ ภิกษุณี ในที่สุด เมื่อบรรลุแล้ว พระอริยะบุคคลบางประเภทก็ได้ประกาศธรรมอันประเสริฐที่พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้บุคคลทั้งหลายได้รู้ได้เห็น ให้ผู้ที่ไม่ได้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ศรัทธา ให้ผู้ที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่แล้วได้เกิดศรัทธาเพิ่มมากยิ่งขึ้น และสร้างประโยชน์ในพระพุทธศาสนามากมาย

ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไปมาก การปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้น หรือการมอบกายถวายชีวิตเพื่อบูชาธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์นั้นมีน้อย การตื่นตัวเพื่อการปฏิบัติธรรมมุ่งแสวงหาความหลุดพ้นก็ไม่เหมือนในสมัยพุทธกาล โดยภาพรวมกระแสการปฏิบัติธรรมในประเทศไทยดูเหมือนจะคล้อยตามไปตามสื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏตามโลกโซเชียลและเป็นที่น่าเสียดายว่ามีนักปราชญ์หลายท่านพากันไปหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องนอกประเด็นทางด้านปรัชญา และอภิปรัชญาเมื่อพูด และเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนา คฤหัสถ์ผู้ที่ศึกษาก็จำเพาะเจาะจงศึกษาศาสนาตามความชอบใจตนจึงนำไปสู่การเกิดลัทธิผีลาลาย กระแสของคฤหัสถ์ที่กล่าวธรรมเกินกว่าฐานะตน นำผ้าเหลือง สร้างความสับสนให้ผู้ที่แสวงหาทางแห่งความหลุดพ้น ว่าอะไรคือ การปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น อะไรคือมรรค อะไรคือผล อะไรคือ สรรณะอันประเสริฐ ที่จะนำไปเพื่อการ

หลุดพ้นอันแท้จริง คฤหัสถ์บางท่านมีความเข้าใจว่าการปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป็นพระอริยะบุคคลเป็นสิ่งจำเพาะเพียงพระภิกษุเท่านั้นที่จะบรรลุธรรมได้ข้อนี้จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษา เมื่อเรามาพิจารณาในพระไตรปิฎกเรื่องราวของคฤหัสถ์ผู้บรรลุเป็นพระอริยะบุคคลชั้นต่าง ๆ มีจำนวนมาก การที่จะทราบว่าคฤหัสถ์สามารถบรรลุธรรมชั้นต่าง ๆ ได้ นั้น เราต้องมาศึกษาวิเคราะห์ปัจจัย วิธีการ กระบวนการบรรลุธรรม ของพระอริยะบุคคลในสมัยพุทธกาล ว่ามีลักษณะวิธีการปฏิบัติตนอย่างไรจึงบรรลุธรรม เมื่อบรรลุธรรมแล้ว มีประโยชน์อย่างไรทั้งประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคมและต่อศาสนา หลังการบรรลุธรรมมีความประพฤติตนอย่างไรเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติของคฤหัสถ์ในสมัยปัจจุบัน และจะสามารถจำแนกในแง่ของความเป็นไปได้ของคฤหัสถ์ปัจจุบันที่จะบรรลุเป็นพระอริยะบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์
3. เพื่อวิเคราะห์และการนำเสนอประโยชน์การบรรลุธรรมของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นในการวิเคราะห์เอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) โดยมีขอบเขตชั้นปฐมภูมิ คือ พระวินัยปิฎกและพระสุตตันปิฎก ส่วนเอกสารในชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมของนักประพันธ์ท่านอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง

และได้รับการยอมรับจากสังคม เพื่อนำมาสนับสนุนข้อมูลให้มี ความเป็นไปได้ในแง่ของความเชื่อถือ มากยิ่งขึ้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจาก แหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลัก คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2525

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยศึกษาค้นคว้าจาก คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์พิเศษ เอกสารทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง จากห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ห้องสมุดหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เพื่อขอข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา และบุคคลทั่วไป เกี่ยวกับความเห็นของการบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ จำนวน 7 รูป/คน โดยแบ่งตาม การศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

1. ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ จำนวน 2 รูป

1) พระธรรมกิตติเมธี, ดร. (เกษม สณญ โตะ ป.ธ.9) กรรมการมหาเถรสมาคม และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร

2) พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร. (สำเร็จ ฎริจิตโต ป.ธ.4) พระสังฆาธิการวัดทองเนียม และรองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

2. ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนักวิชาการทางศาสนา ฝ่ายคฤหัสถ์ จำนวน 5 คน

1) รศ.ดร.จ่านง คันธิก อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2) นายถนอม บุตรเรือง ประจำมูลนิธิ มหามกุฏราชวิทยาลัย

3) รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม อาจารย์ ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

4) รศ.ดร. สุวิญ รัศสัย อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

5) แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร.อาจารย์ ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผลการวิจัยและสรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาจากการศึกษาพบว่า พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลใน พระพุทธศาสนาส่วนมากได้ฟังพระธรรมเทศนา จากพระพุทธเจ้าโดยตรง และมีบางส่วนฟังธรรม จากพระพุทธรูปซึ่งพระธรรมเทศนาที่พุทธรูปสาวก ฝ่ายคฤหัสถ์ได้ฟังนั้นส่วนมากจะเป็นอนุพุทธิกถา 5 และอริยสัจ 4 ในขณะที่ฟังธรรมอยู่นั้นพุทธรูปสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ได้ใช้จิตพิจารณาใคร่ครวญตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จนสามรถพัฒนาจิตของตนบรรลุเป็นพระอริยบุคคลใน พระพุทธศาสนาได้

การพัฒนาตนในหลักไตรสิกขา เพื่อก้าวพ้นจากจิตปุถุชนไปสู่จิตแห่งอริยบุคคล เปรียบเหมือนแสงสว่างที่ทำลายความมืดมิด เพราะ จิตแห่งปุถุชนนั้นหนาแน่นไปด้วยกิเลสมีดมน เมื่อ ถูกอบรมฝึกฝนพัฒนาจิตด้วยหลักไตรสิกขาจิตย่อม พัฒนาระดับขึ้น พุทธรูปสาวกฝ่ายคฤหัสถ์บางท่าน เมื่อฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกแล้วจิต ถูกฟอกขาวด้วยพระธรรมในระดับหนึ่งแต่ยังไม่ได้

บรรลุลุธรรมในอาสนะนั้น(บรรลุลุธรรมในอาสนะนั้น หมายถึงการบรรลุลุธรรมตั้งแต่พระโศดาบันถึงพระอรหันต์ไม่ลุกจากที่แห่งนั้น) เป็นเพียงประกาศตน เคารพนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต แต่พุทธสาวก ฝ่ายคฤหัสถ์ มีความความเพียร (อาตาศิ) เป็นเครื่อง เฝ้ามลาญกิเลส มีความรู้ตัวพร้อม หรือ สัมผัสปัญญา (สัมปะชาโน) มีสติตั้งมั่นอยู่ (สติมา) ก็สามารถกำจัด ความยินดีในร้ายในโลกเสียได้ (วินยโลก อภิชฌา โทมนัสสัง) เมื่อได้รับการฝึกฝนพัฒนาจิตอย่างเนื่อง ๆ สภาวะทางจิตก็จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น คือ จากปุถุชนคนธรรมดา เป็นกัลยาณชนคนดี จน สามารถเป็นพระอริยบุคคลอันประเสริฐได้ บุคคล ผู้ประเสริฐนี้คือ ตั้งแต่พระโศดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งปุถุชนบุคคลที่ไม่ ได้ฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาจิต จิตปุถุชนนั้นจะเป็น ตัวจุดดิ่งให้ตกต่ำไปในอบายภูมิ เพราะจิตปุถุชนนั้น หนาแน่นไปด้วยกิเลส คือความรัก ความโลภ ความ โกรธ ความหลง ความทุกข์ร้อนของจิตปุถุชนไม่ได้ ส่งผลให้ในปัจจุบันเท่านั้น อาจส่งผลต่อไปสู่ภพอื่น หลังความตายและอาจสืบทอดความทุกข์ในนรกภูมิ ยาวไกล ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับชนิดของกรรมหนักเบาที่ กระทำ

การพัฒนาอบรมจิตของปุถุชนเพื่อก้าวไป สู่ความเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนานั้น บุคคลจะต้องอบรมฝึกฝนจิตพัฒนาจิตให้ยกระดับ สูงขึ้น ด้วยหลักการทางศาสนา และต้องมีศรัทธา ตั้ง มั่น ก็จะสามารถบรรลุลุธรรมขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุดคือ พระอรหันต์ได้ แต่การพัฒนาจิตเป็นพระอรหันต์นั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย เพราะพระอรหันต์เป็นพระอริย ประเภทเดียวที่มีพร้อม องค์ 3 คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญาที่สมบูรณ์ พระอรหันต์อาศัยความเพียรที่ เด็ดเดี่ยว มีสติตั้งมั่นอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความ สงบภายใน จนก่อเกิดเป็นปัญญาในการกำจัดกิเลส ถอนรากเหง้าแห่งอวิชชาเสีย (อง.ทสก.25/13/21.)

ได้หมด ส่วนพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ปฏิบัติตนถ้า ไม่บรรลุลุเป็นพระอริยบุคคล ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็น การล้มเหลวทางการปฏิบัติ การที่จะบรรลุลุ ธรรมได้นั้น ต้องมีตัวแปรที่สำคัญจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต คือ “กรรม” การกระทำฝ่ายกุศลและ ฝ่ายอกุศลที่สะสมมาจากอดีต มาถึงการกระทำใน ปัจจุบันที่จะส่งผลต่อไปในอนาคต นักปฏิบัติใน ปัจจุบันถ้าไม่บรรลุลุธรรมในปัจจุบัน กุศลที่เฝ้ารักษา ย่อมส่งผลไปสู่เทวภูมิ และกุศลนั้น ๆ ยังคงนอน เนื่องอยู่ในสังขารและจะเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุลุธรรม ได้ในอนาคตกาล

พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์สมัยพุทธกาล สามารถบรรลุลุธรรมได้ทั้ง 4 ระดับ เมื่อบรรลุลุธรรม แล้วพระอริยบุคคล 3 ชั้นแรกส่วนใหญ่ยังคงดำเนิน ชีวิตอยู่ในสังขมเหมือนกับปุถุชนทั่วไป มีเพียง ความ แตกต่างจากการดำเนินชีวิตของปุถุชนเพียงแค่ว่า คุณธรรมในจิตใจเท่านั้น และมีบางส่วนหลังจาก บรรลุลุธรรมขั้นต้นแล้วออกบวชเป็นพระภิกษุ พระ ภิกษุณี ในพระพุทธศาสนาในภายหลังส่วนพุทธ สาวกฝ่ายคฤหัสถ์ที่บรรลุลุเป็นพระอรหันต์ก็ต้อง ออกบวชภายในวันนั้นถ้าไม่ออกบวชในวันนั้น ก็ ต้องนิพพานในวันนั้นเช่นกัน จากการศึกษายังพบอีก ว่า พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคล ใน พระพุทธศาสนานั้น เมื่อละจากโลกนี้ไปจะไม่ไปเกิด ในอบายภูมิ จะไม่เกิดเป็น เปรต อสุรกาย สัตว์นรก หรือสัตว์เดรัจฉาน จะเกิดสลับกันระหว่างเป็นมนุษย์ และเทวดาเท่านั้น (ที.ม.10/158-159/103-104) การเกิดของพระอริยบุคคลชั้น 1- 2- 3 นั้น เกิด จำนวนชาติภพต่างกัน พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์เมื่อ บรรลุลุเป็นพระอรหันต์จะไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ หรือเทวดาอีก จะไปสู่แดนพระนิพพาน เพราะเป็น ผู้ละสังโยชน์ได้ 10 ประการ พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ ที่บรรลุลุเป็นพระอนาคามี จะเกิดบนชั้นพรหมโลก อีกชาติเดียว เพราะเป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต้นได้

หมด 5 ประการ (อง.ทสก.24/64/96) พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้บรรลุปะเป็นพระสกทาคามี จะเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งเดียวเท่านั้นเพราะพระสกทาคามี ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ 3 ประการและบรรเทา ราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน จะเกิดสลับกันระหว่างมนุษย์ และเทวดา ไม่เกิน 7 ชาติ (อภิ.ป.36/47) เพราะพระโสดาบันละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ 3 ประการ ผู้บรรลุปะเป็นพระโสดาบันจะไม่มีทางตกต่ำและจะได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ในอนาคตอย่างแน่นอน พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์เมื่อบรรลุปะแล้ว ยังประโยชน์ให้เกิด 3 ประการ คือ

1) ประโยชน์ที่มีต่อตนเอง

การฝึกตนเพื่อลดอดีต ฝึกลดอุปาทาน ลดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ว่าเที่ยง ว่าเป็นของตน ว่าเป็นของของตน ฝึกการลดความตระหนี่ถี่เหนียว ด้วยการให้ทาน ลดความเห็นแก่ตัว ลดความทะยานอยากอย่างไม่รู้จบ และที่สำคัญเมื่อบรรลุปะเป็นอริยบุคคลขั้นต้นแล้ว พระพุทธเจ้า ทรงรับรองว่า บุคคลนั้นเป็นผู้เที่ยงแท้ต่อมรรคผล นิพพาน จะไม่เกิดในที่ต่ำกว่าภูมิมนุษย์ คือ จะไม่เกิดในพวก ภูมิเปรต อสุรกาย หรือ สัตว์เดรัจฉาน แต่จะเกิดระหว่างภูมิเทวดาและภูมิมนุษย์ไม่เกิน 7 ชาติ และในชาติที่ 7 จึงจะบรรลุปะเห็นต้นเข้าสู่พระนิพพานได้ในที่สุด

2) ประโยชน์ที่มีต่อผู้อื่น

พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์เมื่อบรรลุปะเป็นพระอริยบุคคลในขั้นต่าง ๆ ตามลำดับแล้วเมื่อยังครองเรือนอยู่ ย่อมปกครองเรือนด้วยความเป็นธรรมและเที่ยงตรง ทำให้บริวารทั้งหลายมีความสุขอีกทั้งยังเป็นผู้ชักนำบุคคลอื่น ๆ ให้ทำความดี ได้พบพระพุทธศาสนาและส่งเสริมให้บุคคลอื่นได้บรรลุปะเช่นเดียวกับตน เช่น ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี (ชาตก.อ.3/1/157.) จ้างให้บุตรชายของตนให้ไป

ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจนสามารถบรรลุปะเป็นพระโสดาบันได้ในที่สุด อีกทั้งยังชักนำเพื่อนเดียรฉัตร 500 คน ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจนเดียรฉัตรทั้ง 500 นั้นบรรลุปะเป็นพระโสดาบันทั้งหมด เป็นต้น

3) ประโยชน์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา

พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อบรรลุปะเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นกำลังสำคัญให้กับพระพุทธศาสนาด้วยการให้การอุปถัมภ์ พระภิกษุ พระภิกษุณี ด้วยปัจจัยทั้ง 4 แห่งเพศบรรพชิต สร้างประโยชน์ในพระพุทธศาสนามากน้อยตามลำดับ เช่น ตลอดชีวิตของพระนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ในทุก ๆ วันพระนางวิสาขาจะนิมนต์พระภิกษุที่อยู่ในอาราม กว่า 20,000 รูป ภัตตาหาร (อง.เอกก.20/258/32) อีกทั้งยังสร้างวัดชื่อบุบผาราม (อง.อ.1/2/367) ถวายพระพุทธเจ้า สร้างโลหะปราสาท 2 ชั้น ชั้นละ 500 ห้อง พร้อมเครื่องอำนวยความสะดวกให้สมกับเพศบรรพชิตครบครัน เช่น โต๊ะ ต่าง เตียง พรหมเช็ดเท้า เป็นต้น โลหะปราสาทที่พระนางวิสาขาสถาสร้างถวายพระพุทธเจ้าในพระคัมภีร์บันทึกไว้ว่า ยอดปราสาทมี 500 ยอด หุ้มด้วยทองคำประดับด้วยอัญมณีหลากสีต่าง ๆ ตั้งตระหง่าน วิจิตรตระการตา สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเป็นอันมาก เป็นต้น

จากการศึกษาวิเคราะห์ประโยชน์การบรรลุปะของพุทธสาวก ในสมัยพุทธกาล พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์เมื่อบรรลุปะแล้วนอกจากจะเป็นประโยชน์ส่วนตัว คือการก้าวพ้นความทุกข์แล้วยังเป็นประโยชน์ส่วนท่าน คือนำภาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ตามและเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะพระพุทธเจ้าทรงฝากพระศาสนาไว้กับพุทธบริษัท 4 คือ อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ภิกษุณี เมื่อพุทธบริษัท 4 ตั้งมั่น ศาสนาก็จักเจริญรุ่งเรือง เพราะมีพุทธบริษัท 4 ผู้บรรลุปะถึงความ เป็นพระอริยะ เป็นพยานเครื่องยืนยันว่าการปฏิบัติตามคำ

สั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้สามารถก้าวพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้จริง พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลจึงเป็นดังฟันเฟืองของพระพุทธศาสนาที่ขับเคลื่อนมรดกแห่งธรรมของพระพุทธศาสนาที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงวางแบบแผนไว้ให้พุทธสาวกได้ปฏิบัติตาม อีกทั้งพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้บรรลุป็นพระอริยบุคคลยังเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองงอกงามไพศาลเป็นปีกแผ่นมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

อภิปรายผลของการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ กระบวนการของการบรรลุตรรณและลักษณะการบรรลุตรรณของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์สามารถจำแนกการบรรลุได้ดังนี้

1. การบรรลุตรรณเป็นพระโสดาบัน

พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์เมื่อบรรลุตรรณขั้นต้นคือพระโสดาบัน วิธีชีวิตผู้เป็นพระโสดาบันมองคุณภาพลักษณะจากภายนอก แทบไม่เห็นความแตกต่างจากปุถุชนมากนัก เช่น กรณีพระโสดาบันที่ยังครองเรือนอยู่ เหมือนปุถุชน คือ นางวิสาขา มหาอุบาสิกา (ปัญญา ใช้บางยาง, 2552) ถึงแม้ว่านางจะบรรลุตรรณเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุเพียง 7 ขวบเท่านั้นเมื่อครบกำหนดออกเรือนนางก็ยังคงใช้ชีวิตผู้มีครอบครัวตามปกติ และเมื่อประสบกับความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจพระโสดาบันก็ยังมีอาการร้องไห้คร่ำครวญอยู่ แต่มีลักษณะพิเศษกว่าปุถุชนทั่วไปตรงที่นางเป็นผู้มีศีล 5 บริบูรณ์ มีศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนา และเป็นผู้มากไปด้วยการบริจาคทาน คือไม่มีความตระหนี่ในการบริจาคทาน ตัวอย่างเช่น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้บริจาคทรัพย์ไว้เป็นสมบัติในพระพุทธศาสนาถึง 54 โกฏิ แม้ในยามตกยากท่านเศรษฐีก็ได้ถวายทานตามมีตามได้อย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าเทวดาจะมา

เตือน เศรษฐีว่าจะถวายทานจนไม่มีทรัพย์เหลือ แต่ถึงกระนั้นเศรษฐีก็ยังให้ทานกับพระสงฆ์เป็นประจำ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน

2. การบรรลุตรรณเป็นพระสกทาคามีของพุทธสาวก

พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้เป็นพระสกทาคามีวิถีชีวิตคล้ายกับวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้บรรลุป็นพระโสดาบันที่ยังอยู่ครองเรือนอยู่ แต่คุณภาพของจิตนั้นมีความแตกต่างกันเพราะพระสกทาคามีบุคคลจะมีราคะ โทสะ และโมหะเบาบางกว่าพระโสดาบันอีกทั้ง พระสกทาคามีจะมีการปฏิบัติศีลเพิ่มขึ้นอีก 3 ข้อเป็นครั้งคราวไป พระสกทาคามีจะอธิฐานอุโบสถศีลในทุก ๆ กึ่งเดือนอย่างสม่ำเสมอ และเจริญเมตตาพรหมวิหารเป็นนิจ (ขุ.วิ.อ.2/118) เช่น พระนาง อุตตรา ผู้บรรลุป็นพระโสดาบันแล้ว นางได้อธิฐานศีลอุโบสถทุก ๆ กึ่งเดือนเมื่อนางสิริมาโสภณีนมุงทำร้ายนาง แต่นางอุตรากลับไม่โกรธแค้นแต่อย่างใดถึงคุณของนางที่มารับใช้สามีทำให้นางได้อธิฐานอุโบสถศีลได้อย่างราบรื่นและยังคงเจริญเมตตาพรหมวิหารแผ่ออกไป หากจะประมวลลักษณะจิตของพระสกทาคามีแล้ว เหมือนกับกลุ่มเมฆหมอกที่มีลักษณะจางไม่หนาทึบ พระสกทาคามี ยังมีความยินดีในโลกธรรมคือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อยู่แต่ไม่มากนัก หากมีเหตุจำเป็นที่จะต้องสูญเสียโลกธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง พระสกทาคามีก็จะไม่รู้สึกละเสียดใจจนเกินไป แม้ว่าพระสกทาคามียังมีโลภะและโทสะอย่างเบาบางอยู่บ้าง พระสกทาคามีจะไม่มีกรรมประหลาดที่ทำให้คนแตกความสามัคคีมีแต่พูดให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีและเป็นธรรม เพื่อให้แต่ละฝ่ายมีความเจริญในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

3. การบรรลุตรรณเป็นพระอนาคามีของพุทธสาวก

พุทธสาวกผู้บรรลุป็นพระอนาคามี เกิดจากการพัฒนาจิตมาจากพระสกทาคามี เมื่อจาก

เดิมการกระทำกิเลส ตัวยาคะ โทสะ และโมหะ ที่เคยทำให้เบาบางในชั้นพระสกทาคามี พอมาถึงชั้นพระอนาคามี ก็เหลือคือ ราคะ โทสะ และโมหะก็หมดไปทันที เหลือเพียง ปฏิฆะ คือความกระทบกระทั่งเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อเกิดการกระทบกระทั่งเกิดขึ้น แม้ความโกรธเคืองก็จะไม่เข้าไปปรุงแต่งจิตของพระอนาคามีได้อีกต่อไป (อง.ทุก.20/77) พระอนาคามีจะไม่ถูกกามคุณชนิดใดชนิดหนึ่งครอบงำจิตอีก แม้จะอยู่ครองเรือนเมื่อบรรลุเป็นพระอนาคามีแล้ว การมีเพศสัมพันธ์กับคู่สมรสก็จะหมดไปทันที เพราะพระอนาคามีจะทรงศีล 8 อยู่ตลอดเวลา แต่การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสามีภรรยา ยังมีอยู่เหมือนเดิม ส่วนความรู้สึกที่มีต่อสามี หรือภรรยาของตนนั้นเป็นเหมือนพี่น้อง ต่างฝ่ายต่างส่งเสริมสนับสนุนกันในการที่จะฝึกฝนอบรมจิตให้สูงยิ่งขึ้นไป ในกรณีที่สามีเป็นพระอนาคามี ฝ่ายภรรยาเป็นปุถุชน สามียินดีมอบสมบัติทั้งหมดให้แก่ภรรยา เพราะความหวงแหนในทรัพย์สมบัติของพระอนาคามีหมดไปแล้วมีแต่ความฝึกฝนในเรื่องของธรรม เพื่อพัฒนาจิตให้สูงขึ้นไป เมื่อพระสกทาคามีได้พัฒนาจิตจนบรรลุเป็นพระอนาคามีแล้ว การเกิดมาเป็นมนุษย์อีกก็ถือว่าสิ้นสุดลงในชาตินี้ แต่ผู้บรรลุเป็นพระอนาคามีจะไปเกิดในชั้นสุทธาวาสพรหมโลก 5 ชั้น คือ ชั้นอวิหา ชั้นอตัปปา ชั้นสุทัสสา ชั้นสุทัสสี และชั้นอกนิฏฐา ไปเกิดตามกำลังของอินทรีย์ 5 ที่ได้สั่งสมมา

4. การบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์

จากการศึกษาพบว่าคฤหัสถ์ทั้งสองบรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรงเหมือนกัน แต่วิธีการต่างกันซึ่งพระนางเขมาถือเอานิมิตรูปนางอัปสรที่มีความสวยสดงดงามกว่าตนที่

พระพุทธเจ้าเนรมิตขึ้นเป็นฐานเพื่อให้จิตสงบแล้ว ยกขึ้นวิปัสสนา ในขณะที่เดียวกันท่านพาหิยะทวารุจิริยะถือเอาวิปัสสนาล้วนเป็นปัญญาในการประหารกิเลส แต่โดยพระธรรมเทศนาที่ได้สดับ คือ อนัตตลักษณะสูตรเหมือนกัน ซึ่งเป็นพระสูตรที่แสดงลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา อันได้แก่ อายตนะทั้ง ๖ อันเกิดจากสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งพระสูตรนี้มุ่งเน้นให้ผู้ที่ตั้งรับฟังได้ทราบว่ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา คือ ความว่างเปล่า และไม่ใช้ตัวตนไม่ควรให้ความสำคัญ มั่นหมาย ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่เกิดขึ้น ว่าเป็นของเที่ยง ความไม่ยึดมั่นถือมั่นในสังขาร และความเสื่อมสิ้นไปของชั้น ๕ อันได้แก่ รูป คือร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกทุกข์หรือรู้สึกเฉยๆ สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ สังขาร คือ ความคิดปรุงแต่ง วิญญาณ คือ ความรู้ทางตาและหู อายตนะทั้ง ๖ นี้ล้วนไม่มีตัวตนทั้งสิ้น เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา มีความเสื่อมสลายไปในที่สุด จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าการบรรลุธรรมของทั้งสองท่านต้องอาศัยบารมีที่สะสมมาในอดีตเป็นตัวผลักดันให้บรรลุธรรม จากการศึกษายังพบอีกว่า พุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้บรรลุเป็นพระอรหันต์เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ขึ้นชื่อว่า การครองเรือนไม่มีอีกต่อไป การดำเนินชีวิตของท่านจะเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบของนักบวชเท่านั้นแต่เท่าว่าการดำเนินชีวิตของพระอรหันต์ในรูปแบบคฤหัสถ์ไม่ปรากฏตั้งข้อความในคัมภีร์มีลินทปัญหา ที่ได้กล่าวถึงคฤหัสถ์ผู้บรรลุเป็นพระอรหันต์ว่า “คฤหัสถ์ผู้บรรลุอรหันต์ต้องอุปสมบทในวันนั้น มิเช่นนั้นจะต้องนิพพานในวันนั้นเช่นกัน นอกจากนั้นจากการศึกษายังพบอีกว่า คฤหัสถ์ผู้บรรลุอรหันต์แล้วนิพพานในวันนั้นมีเรื่องบุพกรรมเก่าในอดีตชาติเป็นตัวผลักดันให้ต้อง

นิพพานในวันนั้นเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า การบรรลุธรรมหมายถึงพระอรหันต์บุคคลในพระพุทธศาสนา ที่สามารถกำจัดกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน หรือเรียกอีกอย่างว่าสังโยชน์ 10 ประการ เมื่อบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว จะไม่เกิดในอบายภูมิ ทุกคติภูมิ วินิบาต นรก หรือสัตว์เดรัจฉานเลย เป็นผู้ที่ไม่เที่ยงแท้ต่อมรรคผล และนิพพาน เมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ภาระทางความคิด ทางปัญญา การดำเนินชีวิต จะมีการเปลี่ยนแปลงที่ดี ยิ่ง ๆ ขึ้น (สินชัย วงษ์จำนงค์, 2549) ตามลำดับขั้นที่บรรลุ และคุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ จักปรากฏขึ้น อันเป็นผลมาจากการบรรลุธรรมที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ และปฏิบัติ ตามหลักการการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่านักปฏิบัติบางท่านจะใช้หลักการปฏิบัติ ที่แตกต่างกันในพระพุทธศาสนา เช่นบางท่าน ใช้หลักปฏิบัติด้วยมหาสติปัฏฐานสูตร บางท่านใช้ หลักปฏิบัติด้วย หมวด กสิณ 10 หมวด อสุภกรรมฐาน 10 หมวดอนุสติกรรมฐาน 10 หมวดอาหารปฏิภูลสังขยา 1 หมวดจตุธาตวัญฐาน 1 หมวดพรหมวิหาร 4 หรือ หมวดอรุณมาน 4 แต่กรรมฐาน ทุกกองล้วนเกี่ยวพันกันเป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมขั้น ต้น ชั้นกลาง และชั้นสูงสุดเหมือนกัน แต่มีวิธีปฏิบัติต่างกันและผลของคุณวิเศษก็ต่างกัน ตามภูมิวิสาขนาบารมีเต็มที่ตั้งสมมาจากในอดีตและการปฏิบัติตนในชาติปัจจุบัน

บุคคลหรือนักปฏิบัติที่สนใจในเนื้อหาในเอกสารฉบับนี้ ควรเลือกหลักการปฏิบัติให้เหมาะสม

สมกับจริตตนเพื่อความรวดเร็วและความก้าวหน้าในทางธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น อีกทั้งนักปฏิบัติต้องหมั่นตรวจสอบเทียบเคียงผลของการฝึกตนกับพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกอยู่เสมอ ๆ และควรแสวงหาครูบาอาจารย์ที่มีจริยาคล้ายพระอรหันต์เพื่อเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อจักได้ไม่ผิดทาง ตรงต่อการบรรลุธรรม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ คติภพของพุทธสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ผู้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และกระบวนการบรรลุธรรมในแต่ละท่านเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาและอาจเป็นประโยชน์ต่อนักปฏิบัติที่แสวงหาทางในการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ถ้าได้นำมาศึกษาก็จะทำให้ได้ความรู้ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

2) ควรศึกษาวิจัย เปรียบเทียบความแตกต่างของกระบวนการบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ในพุทธศาสนาเถรวาทและพุทธศาสนamahayan มีความแตกต่างของกระบวนการบรรลุธรรมอย่างไร ถ้าได้นำมาศึกษาค้นคว้าก็จะเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวาง

3) ควรศึกษาและจำแนกกระบวนการบรรลุธรรมในกรรมฐาน 40 กองแล้วเผยแผ่ต่อไปก็จะเป็นประโยชน์ต่อมหาชนทั้งหลาย

ในคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคลผู้บรรลุธรรมไว้จำนวนมากควรนำมาศึกษาคนคว่ำและจำแนกตามหัวข้อที่นำเสนอไป ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อมหาชนทั้งหลาย ที่แสวงหาความหลุดพ้นตามแนวทางในพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยังให้ศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบต่อไป

บรรณานุกรม

1. หนังสือทั่วไป

จำเนียร ทรงฤกษ์. (2544). **ชีวประวัติพุทธอุบาสิกา (สมัยพุทธกาล) เล่ม 1 อุบาสิก(สมัยพุทธกาล) เล่ม 1 และเล่ม 2.** กรุงเทพฯ : มุลนิธิพ่อนวล แม่พัว ทรงฤกษ์.

ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ. (2552). 46 **อุบาสิกา พุทธสาวิกาในสมัยพุทธกาล.** กรุงเทพฯ: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม.

.....(2559). 35 **อุบาสิก พุทธสาวก อดีตชาติของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. (2548). **พุทธสาวก พุทธสาวิกา ประมวลประวัติพระเถระพระเถรี อุบาสิก อุบาสิกา สมัยพุทธกาล.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

2. วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

พรทิพย์ พรมาชาติ. (2558). **ศึกษาเชิงเปรียบเทียบการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนากับการบรรลุธรรมแบบฉับพลันในคำสอนของพระโพธิธรรม.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิต (ปานเจริญ). (2558). **ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเพียรกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาปุณณภัสร์ ธิรปุณฺโญ (ทองงาม). (2555). **การดำเนินชีวิตแบบอริยวิถีในพระพุทธศาสนา.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหารุ่ง ปัญญาวุฑฒ (แรกชำนาญ). (2547). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาทของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). (2542). **ศึกษาการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สินชัย วงษ์จำนง. (2548). **ศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

